

Шифр роботи «Стежинки вихованості»

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ КАЗКИ	7
1.1. Сутність і зміст морального виховання дітей старшого дошкільного віку в поглядах науковців і практиків.....	7
1.2. Вплив народної казки на моральну вихованість дітей дошкільного віку.....	11
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ НАРОДНОЇ КАЗКИ НА МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	15
2.1. Характеристика рівнів моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку.....	15
2.2. Зміст експериментальної методики з морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами народної казки.....	22
2.3. Порівняльний аналіз результатів експериментального дослідження.....	25
ВИСНОВКИ	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31
ДОДАТКИ	34

ВСТУП

Актуальність дослідження. Однією із нагальних потреб сучасного українського суспільства є підвищення стану суспільної моралі, що залежить від рівня морального розвитку і прояву моральності кожної людини, які закладаються в дитинстві. Однак на шляху морального становлення особистості нерідко постають численні перешкоди, що призводять до відхилень у моральному розвитку. Саме тому виникає необхідність забезпечити дієве і відповідне сьогоденню моральне виховання молодого покоління, починаючи з дошкільного віку. У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що надання пріоритету соціально-моральному розвитку особистості є одним із важливих завдань дошкільної освіти. Тобто, актуальним є формування у дітей морально-етичних знань, моральних звичок, виховання моральних почуттів і розвиток моральної свідомості та самосвідомості, а також культивування моральної поведінки. Відповідно, слід подбати про формування у дошкільників моральних якостей, що визначають особистісне зростання. З окресленого вирізняється, що проблема підвищення ефективності морального виховання, заснованого на єдності моральної свідомості, поведінки, почуттів і переживань дітей, становлення їх суб'єктами морального розвитку, має велику соціальну значущість. Ефективність цього процесу зростає за умови детального вивчення психологічних детермінант морального виховання дошкільників.

Проблема морального виховання завжди була в центрі наукових інтересів вітчизняних і зарубіжних учених. Основні погляди на проблему морального виховання дітей висвітлено творчій спадщині філософів та педагогів-просвітителів минулого – Я. Коменського, М. Костомарова, Ж. Піаже, Ж.-Ж. Руссо, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського, І. Франко та ін.. У наш час моральному вихованню дошкільників присвячені праці А. Богуш, С. Богданович, Л. Божович, Л. Висотіної, Н. Гавриш, М. Губрієнко, С. Козлової, В. Кузя, Л. Лохвицької, Т. Поніманської та ін..

Учені зазначають, що сформовані в дошкільному віці основи моральної спрямованості особистості дитини значною мірою визначають її подальше

життя, а виправити допущені батьками, вихователями помилки у моральному вихованні дітей важко, або неможливо. Відтак, зростаюча, на часі, актуальність проблеми морального виховання дітей та пошук засобів і шляхів її вирішення зумовили вибір теми дослідження **«Моральне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами народної казки»**.

Об'єкт дослідження - процес морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження - форми та методи морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами казки.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити форми та методи морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами народної казки.

Реалізації поставленої мети сприятимуть виконання таких **завдань**:

1. Розкрити сутність понять «мораль», «моральна вихованість дошкільників», та основних базових моральних якостей: «доброта», «любов», «працелюбність», «відвагу».
2. Висвітлити особливості впливу народної казки на моральне виховання дітей старшого дошкільного.
3. Визначити критерії, показники та рівні моральної вихованості дітей дошкільного віку.
4. Розробити й експериментально перевірити форми та методи морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами казки.

Гіпотеза дослідження - ефективність морального виховання засобами казок може суттєво підвищитися, якщо буде забезпечено реалізацію наступних педагогічних умов:

- дотримання вимог до добору творів, які забезпечують формування моральності дітей;
- стимулювання емоційно-позитивного сприймання художніх творів;
- поглиблення ідейно-художнього аналізу твору.

Для розв'язання визначених завдань і перевірки гіпотези використовувалися наступні **методи дослідження**:

- *теоретичні* – вивчення, аналіз і узагальнення педагогічної та методичної літератури щодо проблеми дослідження, порівняння, систематизація здобутої інформації, що дало змогу розкрити сутність та особливості морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами казки;
- *емпіричні* – анкетування, бесіди, спостереження за поведінкою дітей та виховним процесом, що забезпечило діагностику стану моральної вихованості старших дошкільників; педагогічний експеримент (пошуково-розвідувальний, формувальний і завершальний етапи), спрямований на формування моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку;
- *статистичні* – методи математичного опрацювання результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалась на базі ЗДО №8, «Колосок», м. Кам'янець-Подільський.

Структура наукової роботи: робота складається із вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел (30 найменувань) та додатків. Загальний обсяг наукової роботи становить 29 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ КАЗКИ

1.1. Сутність і зміст морального виховання дітей старшого дошкільного віку в поглядах науковців і практиків

Питання морального виховання дошкільнят і пошуку шляхів його підвищення його ефективності дедалі активніше обговорюються науковою спільнотою. Засобом перевірки успішності реалізації завдань морального виховання дітей є моніторинг рівня їхньої моральної вихованості.

Мораль (від лат. *moralis* - моральний, від *mos* (*motis*) - звичай, воля, закон, властивість) - система поглядів, уявлень, норм, оцінок, які регулюють поведінку людей; форма суспільної свідомості [1, с. 25]. Поєднуючи в собі моральну свідомість, моральну практику, моральні відносини, мораль як складний феномен реалізується у реальному бутті людини, її повсякденній взаємодії з соціумом, з природою, аналітичному баченні себе, власних помислів і дій. Щодо цього, однаково важливі й усвідомлення норм і принципів загальнолюдської моралі та моралі середовища, в якому живе людина, і дотримання їх у повсякденній практиці та послуговування ними в оцінці реалій суспільного буття, людських учинків, у тому числі власних. Такі якості не передаються генетично, вони формуються в процесі соціалізації людини під впливом багатьох соціальних інститутів, передусім у процесі виховання та самовиховання [2, с. 45].

З позицій гуманістичної свідомості, основою особистості є її моральний розвиток, який виявляється у «сповідуваний» нею системі поглядів, уявлень, норм, оцінок, що регулюють її поведінку. Моральна особистість узгоджує власні дії з інтересами інших людей, керується у власних помислах критеріями загальнолюдських цінностей, відповідає за власні вчинки не лише перед законом, людьми, а й перед власною совістю.

Моральний розвиток - рівень засвоєння уявлень про моральні норми, сформованості моральних почуттів і моральної поведінки [3, с. 44].

Становлення уявлень особистості про світ, стосунки людей, про себе починається у дошкільному віці, одночасно з розвитком почуттів і моральних якостей (гуманізму, любові до батьків тощо). Знання моральних норм - є етапом морального удосконалення. Механізмом перетворення моральних норм на суб'єктивну моральність є моральні почуття - стійкі переживання у свідомості людини, її суб'єктивне ставлення до себе, явищ суспільного буття, до інших людей. Певний тип поведінки набуває для індивіда значення й усвідомленості через почуття задоволення, радості або, навпаки, - сорому, дискомфорту. Завдяки моральним почуттям моральна свідомість і вчинки набувають морального смислу. Моральна свідомість поєднує у собі знання моральних норм, усвідомлення їх значення для особистості, яке здійснюється через моральні почуття. Значну роль при цьому відіграє воля, яка допомагає людині опанувати себе, дає їй внутрішню свободу і спонукає до морального вчинку [4, с. 64].

Перші уроки моралі дитина засвоює у сім'ї, опановуючи за допомогою батьків норми порядності, доброти, працьовитості тощо. У процесі морального розвитку, протягом дошкільного віку, під впливом дорослих формується спрямованість особистості - система мотивів поведінки [5, с. 15].

С. Русова, вважаючи творення моральної особистості стрижнем усієї виховної роботи, стверджувала, що «моральним вихованням має бути перейняте все навчання, все життя, а головним у цій роботі - є вироблення характеру» [6, с. 89].

Моральне виховання - цілеспрямована взаємодія дорослого й дитини з метою формування моральних почуттів і якостей, засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки [7, с. 77]. Сформовані в дошкільному віці основи моральної спрямованості особистості дитини значною мірою визначають її подальше життя, а виправити допущені батьками, вихователями помилки у моральному вихованні дітей важко або неможливо. Моральне виховання з перших років життя дитини спрямоване на формування її моральної позиції, ціннісних орієнтирів, інтересів і потреб, оскільки, на цьому

етапі закладаються основи морального розвитку особистості, розвиваються уявлення, почуття, звички, які спрямовують подальше її вдосконалення.

Особливо значні зміни відбуваються у мотиваційній сфері дитини дошкільного віку, що виявляються у розвитку моральних мотивів поведінки, а на етапі старшого дошкільного віку вони набувають супідрядності - підпорядкованості певній вищій меті. Тому, неувага до морального виховання в дошкільному віці не може бути компенсована у подальші роки [8, с. 10]. Дошкільний вік є початковим періодом становлення особистості, коли формуються основи характеру, ставлення до навколишнього світу, людей, до себе, засвоюються моральні норми поведінки, важливі для особистісного розвитку якості психіки.

У багатьох психологічних дослідженнях моральна вихованість розглядається як особлива форма внутрішньої само активності, що спонукає особистість не лише до дотримання чинних моральних норм, а й до визнання їхньої цінності. Знання про моральні норми діти засвоюють у результаті «приміряння» до себе морального еталона (морального зразка). Процес оволодіння моральними знаннями в дошкільному віці головним чином залежить від особливостей сприймання ситуації, усвідомлення моральних мотивів та розвитку вміння аналізувати та оцінювати їх.

Діти старшого дошкільного віку більш стримані та менш образливі. Водночас вони не повністю адекватні у своїх уявленнях і оцінках про добре і погане. Деякі з них не зовсім точно висловлюють своє ставлення до етичних понять. Діти демонструють неадекватність щодо розуміння моральної норми і її емоційної оцінки. Така специфіка розвитку моральної свідомості пов'язана з формуванням моральних інстанцій, індивідуальних мотиваційних систем та особливостями становлення самосвідомості, які характеризуються розшаруванням цілісного образу «Я» на «Я-реальне» і «Я-потенційне». Від сприймання змісту окремих вчинків (добре – погано) відбувається перехід до розуміння узагальнених понять про «правильну» (моральну) поведінку.

Старші дошкільники добре володіють «мовою» почуттів. Вони вже здатні стримувати свої почуття. Їхні акценти зміщуються на взаємини людей. Діти цього віку мають «чуття» на реальні ставлення до себе і до інших. Вони відчують прояви нещирості і перестають довіряти такій людині. Щодо авторитетних осіб у них формуються моральні почуття (у ставленні до вихователя). Почуття обов'язку перед однолітками конкурує з тим самим почуттям щодо дорослих. У дитини з'являється стійкість почуттів і взаємин.

Отже, на моральну поведінку дітей більшою мірою впливають моральні знання і переживання. На основі стійкого характеру супідрядності мотивів і потреб, розвитку панівних настанов та індивідуальних мотиваційних систем підвищується загальний рівень моральної поведінки (у дитини формується почуття відповідальності за свою поведінку, елементи самоконтролю). Поведінка дитини будується на основі «внутрішнього» прийняття (інтеріоризації) норм, правил і зразків, виражених в етичних поняттях. Дитина починає усвідомлювати, що поводитися морально необхідно «власне для себе», бо це приносить їй задоволення, і користь довколишнім.

1.2. Вплив народної казки на моральну вихованість дітей дошкільного віку

Спостереження за виховним процесом у ЗДО показали, що казки зникають із життя наших дітей. Вихователі не виявляють ініціативи, послуговуючись переважно тими казками, що вміщені в програмі, батьки не розповідають їм (дітям) казкових історій перед сном, навіть дитяче телебачення не тішить оповідками про хороброго зайчика і хитру лисичку, а пропонує мультфільми про жорстокі бійки та страшних чудовиськ. Казки здебільшого використовуються з метою загального розвитку дітей, розширення світогляду, вдосконалення навиків читання та розуміння змісту прочитаного. Адже, казка – жанр, у якому геніально переплітаються різноманітні типи мовлення (розповідь, опис, міркування) та його форми (монолог, діалог, полілог), сюжет будується так, що будь-який учень «осилить» зміст, тему та ідею твору. Однак, відсутня системність, цілеспрямованість у роботі з казками, недостатньо використовуються емоційно забарвлені прийоми навчання та виховання, відсутнє емоційне педагогічне стимулювання дітей, прагнення з'ясувати емоційний світ казки в переживаннях персонажів, характеристику їх почуттів.

Досить вдале визначення «казки», на наш погляд, пропонує О.Поммеранцева: «народна казка або казка, байка – це епічний усний художній твір, переважно прозаїчного, чарівного, авантюрного або побутового характеру з настановою на вимисел. Остання ознака відрізняє казку від інших жанрів усної творчості: оповідання, переказу, легенди, тобто розповідей, які доносять до слухачів розповідь про події, що відбувалися, якби малоймовірними і фантастичними вони іноді не були» .

Ми вважаємо, що казка – це своєрідний сплав реальності й уяви, життєвого досвіду і мрій народу, яка містить правду, але вона (правда) органічно поєднується з художніми формами вигадкування. У народних казках немає відкрито і конкретно проголошених моральних норм, теоретично осмислених принципів. Не даючи визначень понять «добро» і «зло», казка представляє їх у предметно-образній, художній формі. Про ці поняття можна скласти враження

на основі поведінки персонажів, змісту ситуацій та вчинків, рис характеру героїв. Ця властивість казки є тим методологічним ключем, котрий допомагає вибрати вірний напрям морального аналізу твору. Їх ідейний зміст відтворює уявлення в художніх образах різних типів взаємовідносин між людьми. «Так само, як у думках дитини, так і в казці наче нема нічого надзвичайного, але все надзвичайно, нема обмеженого часу ані простору. Зате все живе, все має почуття, знає ласку, знає правду, усе повне якогось чарівного життя – й квітка, й береза, й пташки, й звірі, й вітер, і вода...

Дитина захоплена цим життям, колись вона буде, може, так само з увагою прислухатися до наукових законів біології, хімії, які розкажуть їй справжнє, теж повне краси життя природи. Але збудила першу думку, познайомила дитину зі світом життям не одна увага та спостережливість, а й казка-чарівниця. Ось через це й не можна вважати казку шкодливою задля духовного розвитку дитини, навпаки – вона кілька літ має рішучий вплив на думки дитячі й навчає дитину з книжки вибирати радість, вона розвиває естетичний смак, який і надалі одверне дитину від погані лубочної», – стверджувала С.Русова.

Казки з етично-моральною основою сприяють виробленню у дітей розуміння людських характерів, суспільних відносин, закріплюють у свідомості визначення про те, що таке «добре» і що таке «погано». Переслідуючи соціальне зло, долаючи життєві перешкоди, розвінчуючи сили, спрямовані проти добра, справедливості, казки кличуть до якісного видозмінення світу з допомогою людяності.

Широке використання казок під час інтегрованих занять зумовлюється тим, що їх зміст викладений у цікавій формі. Існує чіткий поділ персонажів на добрих і поганих, сутність вчинків яких легко розуміється дітьми і дає змогу визначити якості кожної дійової особи. Це полегшує правильну оцінку дітьми моральної цінності вчинку.

Василь Олександрович Сухомлинський зазначав, що казка, гра, фантазія – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Казка невід’ємна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких

неможливе благородство душі, щира чуйність до людського нещастя, горя, страждань. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем. І не тільки пізнає, а відгукується на події та явища навколишнього світу, виявляє своє ставлення до добра й зла. З казки бере дитина перші уявлення про справедливість і несправедливість. Початковий етап ідейного виховання теж відбувається за допомогою казки. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена в яскраві образи. Казка – благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити. Патріотична ідея казки – у глибині її змісту; створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення, Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона є творінням народу. Аналогічно впливає на душу дитини народна казка. Здається, що вона побудована на суто «побутовому» сюжеті, але в кожному образі та кожному слові простежуються творчі сили народу.

Непересічність виховного впливу казок пояснюється їх художніми засобами, які легко сприймаються, добре й надовго запам'ятовуються.

Для українських народних казок характерними є наявність орнаментальних прийомів, традиційних зачинів і кінцівок, різноманітних художніх засобів, зокрема, ретардація (уповільнення), гіперболізація (перебільшення), числова символіка, градація. Складовими елементами народних казок виступають прислів'я, приказки, загадки, сновидіння, приповідки, забобони, повір'я, лічилки, каламбури, скоромовки та ін. Так, досить часто в текстах казок використовуються приказки та прислів'я – короткі влучні вислови, в яких виражено повчальний, з точки зору моралі, досвід народу: «Краще голодна воля, як сита неволя», «Мала капля лупає скалу», «Потрудись, побігай, а тоді вже й обідай; поробиш усю роботу, то й поспиш в охоту». Твори усної народної творчості підсилюють головну думку казки та виховний вплив. В свою чергу окремі мотиви казок органічно проникають в сучасне усне мовлення як прислів'я, афоризми чи каламбури.

Надзвичайно важливим аспектом є проведення літературного аналізу художнього тексту, де рідною мовою педагог допомагає дитині зрозуміти основний задум, характер дійових осіб, їх взаємовідносини, мотиви вчинків. Важливою є також робота над виразністю передачі тексту: оволодіння засобами емоційної і образної виразності (основна інтонація); розстановка логічних наголосів, пауз; вироблення правильної вимови, хорошої дикції.

Пояснення незнайомих слів - обов'язковий прийом, що забезпечує повноцінне сприйняття твору. Слід пояснювати значення тих слів, без розуміння яких стає нечітким основний зміст тексту, характер образів, вчинки персонажів. Варіанти пояснення різні: навмисне застосування іншого слова під час читання прози, підбір синонімів; використання слів або словосполучень вихователем до читання, під час знайомства дітей з картинкою, ілюстраціями; питання до дітей про значення конкретного слова тощо. Разом із тим, аналізуючи текст, необхідно пам'ятати, що не всі слова вимагають тлумачення.

Читанню може передувати коротка вступна бесіда, яка готує дітей до сприйняття тексту. У таку бесіду можуть бути включені коротка розповідь про письменника, нагадування про його інші книги, вже знайомі дітям. Якщо попередньою роботою діти підготовлені до сприйняття тексту, посилити у них інтерес можна за допомогою загадки, вірша, малюнків. Виразне читання, зацікавленість самого вихователя, його емоційний контакт із дітьми підвищують ступінь впливу художнього слова. Під час читання не слід відволікати дітей від сприйняття тексту запитаннями, дисциплінарними зауваженнями, досить буває підвищення або пониження голосу, паузи. Після закінчення читання, поки діти перебувають під враженням прослуханого, необхідна невелика пауза.

Отже, підсумовуючи усе вище зазначене, можемо констатувати, що українська література для дітей, завжди намагається задовольнити прагнення дитини до пізнання чогось нового, ще мало відомого, її інтерес до усіх сторін життя. Дитяча література, вчить розуміти людей, виховує людяність.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ НАРОДНОЇ КАЗКИ НА МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Характеристика рівнів моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку

Дослідно-експериментальна робота з морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами народної казки здійснюється на базі ЗДО №8 м. Кам'янця-Подільського, «Колосок». До експерименту було залучено 14 дітей.

На пошуково-розвідувальному етапі експерименту аналізували Базовий компонент дошкільної освіти (БКДО) та навчальну програму «Дитина», за якою працює заклад, вивчали розвивальні середовища груп, які відвідували діти, спостерігали за їх моральним станом. На констатувальному етапі експерименту було визначено вихідний стан сформованості базових моральних якостей старших дошкільників, утворено контрольну (КГ) й експериментальну (ЕГ) групи по 7 дітей, виявлено рівні сформованості базових моральних якостей. На формувальному етапі - впроваджували запропоновану методику формування моральної вихованості, яка складалася із системи занять та інших форм роботи з дошкільниками з використанням народної казки. Діагностико-оцінювальний етап - передбачав проведення аналізу кількісних та якісних результатів апробації запропонованої методики шляхом порівняння стану сформованості моральної вихованості до і після формувального експерименту в КГ та ЕГ.

Бесіди з батьками старших дошкільників показали, що художня література зникає із життя наших дітей. Батьки не розповідають дітям казкових історій перед сном, навіть дитяче телебачення не тішить оповідками про хороброго зайчика і хитру лисичку, а пропонує мультфільми про жорстокі бійки та страшних чудовиськ.

Наприклад, казки здебільшого використовуються з метою загального розвитку дітей, розширення світогляду, вдосконалення навиків читання та

розуміння змісту прочитаного. Адже, казка - жанр, у якому геніально переплітаються різноманітні типи мовлення (розповідь, опис, міркування) та його форми (монолог, діалог, полілог), сюжет будується так, що будь-який учень «осилить» зміст, тему та ідею твору.

Непересічність виховного впливу художньої літератури, зокрема казок, пояснюється їх художніми засобами, які легко сприймаються, добре й надовго запам'ятовуються. На прикладах героїв діти вчаться оцінювати власні дії та дії інших людей.

Безумовно, більшість українських народних казок повчальні, утверджують певні моральні, етичні істини, розвивають мислення, творчу уяву дітей, почуття.

Для діагностики морального виховання дітей старшого дошкільного віку виділено наступні критерії: уявлення і знання про норми і правила моралі; сформованість морально-естетичних почуттів, уміння моральної поведінки. До кожного з цих критеріїв були визначені відповідні показники (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Критерії	Показники	
Уявлення і знання про норми і правила моралі	1	сформованість уявлень про моральні якості (доброта, правдивість, чесність тощо);
	2	обізнаність з казками та усвідомлення морального змісту казок;
Сформованість морально-естетичних почуттів	1	емоційно-позитивне ставлення до оточуючих;
	2	зацікавленість у вивченні казок;
	3	бажання допомогти товаришу, здатність до співпереживання.
Уміння моральної	1	дотримання норм моральної поведінки у

поведінки		ситуаціях вибору;
	2	уміння поводитись у конфліктних ситуаціях.

Використання емпіричних методів дослідження: анкетування, інтерв'ю, бесіди, спостереження за виховним процесом з метою визначення індивідуально-особистісних особливостей старших дошкільників, аналіз психолого-педагогічного дослідження дав нам змогу визначити рівні вихованості моральних почуттів: початковий, середній, високий.

Початковий рівень вихованості моральних почуттів засобами української народної казки характеризується: нестійким емоційним тоном почуттів, ситуативністю емоцій; слабкою обізнаністю зі змістом казок та виконавським (репродуктивним) ставленням до них; нестабільністю емоційних станів, відсутністю стійких морально-естетичних почуттів.

Середній рівень характеризується: наявністю достатнього емоційного тону почуттів, ситуативних емоцій; фрагментарним творчим ставленням щодо опрацювання і відтворення народних казок; розумінням їх змісту, розкриттям ідейно-художньої та морально-естетичної сили образів твору; стабільністю емоційно-почуттєвих станів; здатністю керуватися морально-естетичними почуттями у власній життєдіяльності.

Для *високого рівня* вихованості моральних почуттів засобами української народної казки характерним є: інтенсивний емоційний тон почуттів і ситуативних емоцій; знання змісту казок, життєрадісні емоційно-почуттєві стани (настрої), які виникають перед сприйманням казки; максимальний вияв творчих можливостей дошкільника, а саме: імпровізаційне обігрування сюжету казки, внесення нових персонажів у відому казку, створення різноманітних композицій та ін., підпорядкування своєї поведінки морально-естетичним цінностям.

З метою з'ясування обізнаності старших дошкільників з казками та ставлення до них нами було проведено опитування (додаток А). Як правило,

діти з високим рівнем обізнаності з народними казками висловлювали стійке позитивне ставлення до них (казок) та бажання поглиблювати свої знання, а діти з низьким рівнем знань не прагнули до опрацювання казок.

Проведення анкетування, інтерв'ю, спостереження дало нам змогу зібрати первинний матеріал щодо стану вихованості моральних почуттів старших дошкільників засобами української народної казки.

Так, наприклад, ряд дітей з високим рівнем знань казки, відповідаючи на запитання анкети «Назвіть українську народну казку, котра вам найбільш до вподоби» прохали дозволу назвати три, чотири і більше твори. Вони виявляли готовність одразу ж розповісти улюблену казку та, здебільшого, з дитячою безпосередністю відповіли «Так» на питання «Чи вважаєте ви себе знавцем українських народних казок?» та «Чи потрібно вивчати українські народні казки?».

Аналіз результатів проведених методик дозволив дійти висновку, що діти старшого дошкільного віку погано усвідомлюють ієрархічність, а відтак і відносність моральних норм. Це ускладнює дотримання ними загальних вимог норми у ситуаціях вибору, коли необхідно усвідомлення її змісту в цілому, а не просто слідування конкретному правилу поведінки.

Бесіди з дітьми засвідчили, що оцінні еталони у старших дошкільників ще недостатньо чіткі і розмиті. Переважна більшість дітей правильно розуміють сутність моральних понять, які їм пропонувалося охарактеризувати. Водночас, отримані відповіді дали змогу виявити певну обмеженість у їх трактуванні: так, доброта часто ототожнюється з чесністю, слухняністю, дружелюбність з умінням прощати, не битися. Можна помітити, що якості особистості старшими дошкільниками характеризуються в аспекті взаємин з оточуючими. Невелика кількість дітей (35%) не змогли вербалізувати власні уявлення про якості особистості.

Для виявлення емоційних ставлень дітей до однолітків, дорослих, докільця нами були використані малюнкові тести «Мій вихователь», «Дитина - дитяче

товариство» (додаток Б, В). Додатково діти виконували таке завдання: склали кінцівку до запропонованих ситуацій (додаток Г).

В основу всіх методик, що передбачали закінчення запропонованих педагогом ситуацій було покладено таке припущення: запросивши дитину розв'язати «провокаційні» ситуації, ми одержуємо мовний та інтелектуальний продукт, на основі якого можна виявити звичну стратегію виходу цієї дитини з конфлікту (оскільки такий є узагальненням її рефлексивних, перцептивних та поведінкових умінь та навичок).

Аналіз малюнкових тестів «Мій вихователь», «Дитина - дитяче товариство», додаткових завдань («Сюжетні картинки», «Закінчи ситуацію») дозволяє стверджувати, що ставлення дітей до довкілля, до оточуючих в цілому можна охарактеризувати як позитивне. Старші дошкільники здатні емоційно відгукуватися на прояви прекрасного у природі, у вчинках людей, виявляють інтерес до однолітків, прагнуть до взаємодії з ними. Нейтральне ставлення властиве 34% старших дошкільників. Ці діти усвідомлюють власне байдуже ставлення до окремих однолітків, проте не вважають за потрібне його змінити. Негативне ставлення виявили 21% дітей. Воно проявляється у відлюдькуватості, підвищеній конфліктності.

Констатувальний етап експерименту дозволив зробити наступні висновки щодо стану сформованості моральності дітей старшого дошкільного віку:

- загалом, досліджувані характеризуються емоційно-позитивним ставленням до довкілля, оточуючих, до моральних норм; виявляють низький рівень сформованості здатності до емпатії, проте у спільній діяльності він значно підвищується;
- діти володіють елементарними знаннями про правила поведінки, проте ці знання мають уривчастий, фрагментарний характер, що свідчить про відсутність системності у їх засвоєнні; більшість дітей не розуміють доцільності виконання норм поведінки, обґрунтовують необхідність їх дотримання вимогами дорослих;

- діти володіють елементарними навичками поведінки у типових ситуаціях; при побудові взаємин з ровесниками навички взаємодії розвинуті недостатньо, правил поведінки дотримуються переважно у взаєминах з референтною групою однолітків;
- значна кількість дітей не володіють уміннями виявляти негативні емоції соціальними засобами, що спричинює агресивні прояви у поведінці; соціальна поведінка старших дошкільників ще у великій мірі залежить від присутності дорослого, його порад, вказівок, контролю;
- серед причин, що знижують ефективність виховання моральності в умовах сім'ї та навчально-виховного закладу можна виділити наступні:
 - батьки і педагоги не приділяють цій проблемі достатньої уваги;
 - дотримуються імперативної моделі спілкування з дитиною;
 - педагоги і батьки рідко вдаються до виявлення і глибокого аналізу причин некультурних вчинків дітей;
 - недостатньо використовуються методи бесіди, роз'яснення, позитивного прикладу, невербальні засоби спілкування (посмішка, ласкавий погляд, ніжний дотик);
 - серед прийомів методичної роботи педагоги і батьки часто вдаються до викриття і різкого засудження негативних дій та вчинків дитини і не вважають обов'язковим акцентувати увагу на її досягненнях.

Кількісні результати сформованості лексичної компетенції старших дошкільників на констатувальному етапі експерименту подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Розподіл рівнів сформованості базових моральних якостей старших дошкільників на констатувальному етапі експерименту(%)

Рівні	Високий	Достатній	Задовільний	Низький
ЕГ	-	28.4 (2 д.)	28.4 (2 д.)	43.2 (3 д.)
КГ	-	28.4 (2 д.)	43.2 (3 д.)	28.4 (2 д.)

Як засвідчує таблиця, високого рівня сформованості лексичної компетенції не виявлено у жодній із груп. На достатньому рівні було виявлено 25 % дітей в ЕГ та 25% у КГ. Задовільний рівень знань показало 25 % дітей ЕГ і 50% дітей КГ. До низького рівня сформованості лексичного багажу віднесено 50% ЕГ і 25% КГ дошкільників.

2.2. Зміст експериментальної методики з морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами народної казки

З урахуванням теоретико-методичних засад та стану сформованості моральної вихованості старших дошкільників було розроблено експериментальну модель формування базових моральних якостей старших дошкільників за допомогою народної казки.

Організуюючи процес морального виховання слід акцентувати зусилля не на окремих виховних моментах морального характеру, а на створенні системи дієвих впливів, спрямованих на вирішення одного з провідних завдань - творення особистості з високим рівнем розвитку.

Нами був розроблений та апробований вихователями та батьками «Перелік казок, спрямованих на моральне виховання дітей старшого дошкільного віку». До його складу увійшли найбільш доцільні, з виховного погляду, українські народні казки.

Казки про тварин: «Як пес врятував господаря від смерті»; «Ведмідь і павучок»; «Мурашка і голуб»; «Лев і мишеня»; «Як білочка допомогла ведмедеві»; «Як музика змудрував звірів»; «Як кролики покарали орла»; «Їжак та заєць»; «Сірко»; «Дві вивірки»; «Кіт, цап і баран»; «Як звірі хату будували»; «Як гадюка і чоловік судилися», «Колобок».

Чарівні казки: «Срібні воли»; «Про бідного парубка і царівну»; «Козак Мамарига»; «Бідний гуцул і старий опришок»; «Сопілка й батіжок»; «Яйце-Райце»; «Чарівна скрипка»; «Марійка й баба відьма»; «Козаки і смерть».

Соціально-побутові казки: «Хліб і золото»; «Крадений віл»; «Правда і Кривда»; «Цар Петро і Палій»; «Кошовий Сірко»; «Названий батько»; «Явдоха-Святоха»; «Закопане золото»; «Про старого батька»; «Батьківські поради»; «Син батька на лубку вивозить»; «Як навчено ліниву невістку робити»; «Про неробу Юрка маминого синка».

Наведемо фрагменти декількох занять з формування базових моральних якостей старшого дошкільника засобами народної казки.

Фрагмент 1. *Розважальна гра «Пантоміма»* .

Одна дитина виходить вперед. Вихователь промовляє фразу, а дитина пробує відобразити її зміст за допомогою міміки і жестів. Наприклад:

- Щиро дякую! (права рука на ліве плече, уклін, усмішка);
- Раді вас бачити! (приятна усмішка, руки розведені в сторони, легкий уклін);
- Я більше так не буду. (руки схрещені на грудях, заперечливий помах голови, сумний вираз обличчя);
- Ходи до мене, маленька! (усмішка, руки простягнуті вперед, рухи пальцями обох рук);
- Не хочу з тобою гратися! (посуплене обличчя, руки схрещені на грудях);
- Дозвольте запросити вас на танець. (усмішка, рука простягнута вперед, легкий уклін головою) і т.д. Вихователь.

Молодці, діти! Дуже добре ви поспілкувалися без слів, а за допомогою лише міміки і жестів і погралися в пантоміму. А зараз сідайте, будь ласка, на стільчики, випряміть свої спинки, ніжки поставте разом. Вам так буде зручно. Сьогодні ми з вами поговоримо про дуже цікаві речі – про доброту, прояви людських якостей і характер людини. Ви знаєте, діти, що людина живе не сама в суспільстві, а поруч з іншими людьми. Як рослинка у полі не може існувати сама, так і людина не може жити самотньо, а серед інших людей і всі вони різні – одні добрі, а інші не зовсім такі.

- Що ви можете сказати про добру людину, яка вона? (чесна, ввічлива, скромна, працьовита, чемна, доброзичлива, дружелюбна, щедра, справедлива, миролюбна, щира, милосердна та ін.).

- Я з вами згідна. Ви назвали багато хороших моральних якостей людини. Давайте запам'ятаємо ці гарні слова - «моральні якості». (Діти повторюють за вихователем). Саме таку людину і з такими моральними якостями можна назвати доброю. В нашій групі діти виховуються і дружать вже третій рік і дуже добре знають один одного. Розкажіть, будь ласка, про своїх друзів, які вони? Діти по черзі розповідають про своїх друзів. Наприклад:

- Ярослав добрий, бо він дуже любить свою сестричку і багато розповідає про неї;
- Дарина ввічлива дівчинка, бо завжди вітається;
- Марійка працелюбна, бо завжди допомагає виховательці;
- Денис щедрий, бо з усіма ділиться;
- Софійка дружелюбна, бо з усіма грається і ділиться іграшками;
- Карина чесна, бо ніколи не обманює і т.д. Вихователь.
- Молодці, діти! Серед вас багато добрих і вихованих. Як ви вдало підмітили хороші моральні якості у своїх друзів. Дякую вам! А чи пам'ятаєте ви вірш про хвалькуватого кота? Чи гарно хвалитися?
- Що сталося із хвалькуватим котом? (Він пішов і пропав)

Фрагмент 2. *Дидактична гра «Оціни вчинок»*

Кожна дитина вибирає собі сюжетну картинку із зображенням ситуації морального змісту. Уважно розглядає і оцінює її, потім зафарбовує кружечок під картинкою відповідним кольором: червоним – поганий вчинок, зеленим – хороший. Пізніше вихователь пропонує дітям пояснити свій вибір.

- Діти, сьогодні я запрошую вас до театральної студії, де ми переглянемо невеличку інсценівку про те, що буває з неслухняними і невихованими. Вихователь вибирає персонажів – Півника, Курочку та казкаря. Діти, що залишаються сидіти на стільчиках, тримають в руках атрибути для інсценівки - зелені ягоди, квіти, метелики, сніжинки.

Інші фрагменти занять з формування базових моральних якостей та театралізована діяльність (Додаток Д), фото (Додаток Е).

2.3. Порівняльний аналіз результатів експериментального дослідження

На прикінцевому етапі дослідження вивчалася ефективність розробленої моделі формування моральної вихованості старших дошкільників за допомогою казки. З цією метою було проведено підсумкові зрізи для визначення рівнів сформованості базових моральних якостей старших дошкільників. Дітям КГ й ЕГ було запропоновано завдання до кожного з визначених показників, аналогічні до констатувального етапу експерименту. Результати статистичної обробки і узагальнення інформації завершального етапу свідчать про те, що відбулися позитивні зміни в ЕГ і КГ. Це відображено в таблиці 2. 3.

Таблиця 2.3.

Порівняльні дані рівнів сформованості базових моральних якостей у старших дошкільників на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (%)

Етапи експерименту	Групи	Рівні			
		Високий	Достатній	Задовільний	Низький
Констатувальний	ЕГ	-	28.4 (2 д.)	28.4 (2 д.)	43.2 (3 д.)
	КГ	-	28.4 (2 д.)	43.2 (3 д.)	28.4 (2 д.)
Прикінцевий	ЕГ	14.2 (1 д.)	28.4 (2 д.)	57.4 (4 д.)	-
	КГ		14.2 (1 д.)	71.6 (5д.)	14.2 (1 д.)

Як засвідчує таблиця, на прикінцевому етапі експерименту в ЕГ на високому рівні стало 14,2 % дітей (на констатувальному етапі не було жодної дитини). Кількість дітей, які перебувають на достатньому рівні також залишилася незмінною – 28,4%. Кількість дітей, які перебувають на задовільному рівні, збільшилась з 28,4% до 57,4% дітей. На низькому рівні сформованості лексичної компетенції відтепер не було жодної дитини (на констатувальному етапі було 43,2%).

У КГ на прикінцевому етапі експерименту високого рівня не досягла жодна дитина (як і на констатувальному етапі експерименту). Кількість дітей, які перебувають на задовільному рівні збільшилась із 43,2% до 71,6% дітей. На

низькому рівні сформованості лексичної компетенції кількість дітей зменшилася (було 43,2%, стало 14,2%).

Отже, отримані дані завершального етапу експерименту показали, що в експериментальній групі відбулися позитивні зміни в кількісній і якісній характеристиці рівнів сформованості базових моральних якостей старших дошкільників за допомогою народної казки, що дозволило зробити висновок про ефективність розробленої нами методики.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши різноманітну наукову літературу з проблеми дослідження, класифікувавши та узагальнивши отриману інформацію, ми дійшли наступних висновків.

Дошкільний вік є сензитивним періодом для засвоєння моральних форм поведінки. Психологічними умовами розвитку моральних форм поведінки на етапі дошкільного віку є: забезпечення раціонального усвідомлення моральних феноменів, норм, зразків поведінки, ставлення, оцінок, що, як правило, повинні бути представлені в конкретно-образній формі, їх емоційного переживання та пошуку особистісного сенсу через співвіднесення із власним Я, а також в результаті апробації та реалізації моральних норм, принципів, цінностей у реальній поведінці.

Передумовою виникнення та засвоєння моральних форм поведінки виступають когнітивні, емоційні та мотиваційні чинники розвитку моральних норм дошкільника. Моральна поведінка повинна стати потребою дитини, лише тоді вона буде реалізуватися повною мірою і незалежно від ситуації контролю з боку дорослих. Рання і своєчасна психопрофілактика та психо-корекція моральної поведінки у дошкільному віці передбачає активізацію суб'єкт-суб'єктної форми прояву особистісних передумов реалізації моральних форм поведінки. Ефективними є такі прийоми, як: рольові ігри з подальшим аналізом морально-етичних ситуацій; обговорення ситуацій моральної колізії; використання казок з подальшим малюванням суперечливих ситуацій, що сприяє формуванню уявлень про моральні форми поведінки та емоційного ставлення до власної моральної поведінки та моральної поведінки ровесників і дорослих.

Деякі діти старшого дошкільного віку демонструють неадекватність щодо розуміння моральної норми і її емоційної оцінки. Така специфіка розвитку моральної свідомості пов'язана з формуванням моральних інстанцій, індивідуальних мотиваційних систем та особливостями становлення самосвідомості, які характеризуються розшаруванням цілісного образу «Я» на «Я-

реальне» і «Я-потенційне». Від сприймання змісту окремих вчинків (добре - погано) відбувається перехід до розуміння узагальнених понять про «правильну» (моральну) поведінку.

Старші дошкільники добре володіють «мовою» почуттів. Вони вже здатні стримувати свої почуття. Їхні акценти зміщуються на взаємини людей. Діти цього віку мають «чуття» на реальні ставлення до себе і до інших. Вони відчують прояви нещирості і перестають довіряти такій людині. Щодо авторитетних осіб у них формуються моральні почуття (у ставленні до вихователя). Почуття обов'язку перед однолітками конкурує з тим самим почуттям щодо дорослих. У дитини з'являється стійкість почуттів і взаємин.

На моральну поведінку дітей більшою мірою впливають моральні знання і переживання. На основі стійкого характеру супідрядності мотивів і потреб, розвитку панівних настанов та індивідуальних мотиваційних систем підвищується загальний рівень моральної поведінки (у дитини формується почуття відповідальності за свою поведінку, елементи самоконтролю). Поведінка дитини будується на основі «внутрішнього» прийняття (інтеріоризації) норм, правил і зразків, виражених в етичних поняттях. Дитина починає усвідомлювати, що поводитися морально необхідно «власне для себе», бо це приносить їй задоволення, і користь довколишнім. Самоконтроль поведінки відбувається на основі вищих моральних почуттів - почуття обов'язку та емпатії, стає більш тривалим і стійким.

Для діагностики вихованості морального виховання дітей старшого дошкільного віку виділено наступні критерії: когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-практичний; до кожного з них визначено показники.

Показником когнітивного критерію є рівень обізнаності дошкільників з казками; уявлення щодо моральних цінностей.

Показником діяльнісно-практичного критерію є дії та вчинки, що демонструють виявлення морального виховання, вміння контролювати та коригувати власну поведінку відповідно до моральних цінностей. Нами констатується, що процес морального виховання засобами читання художньої

літератури, зокрема казок, ґрунтується на взаємодії двох структур: особистості дошкільника, у якій емоції, переживання, смаки, потреби, знання, уміння, навички є структурними компонентами; найбільш доцільних, з виховного погляду, українських народних казок як дієвої виховної субстанції формування почуттів.

Визначено принципи добору казок, спрямованих на моральне виховання старших дошкільників, а саме:

- оптимальна кількість творів, яка не повинна чинити опір природному перебігу навчально-виховного процесу;
- художньо-виховна доцільність, значущість змісту кожного окремого твору;
- доступність та відповідність викладу матеріалу віковим особливостям і творчим можливостям дітей старшого дошкільного віку;
- вимога не видозмінювати першооснову казки як виду фольклору.

Експериментальна перевірка розробленої в дослідженні технології морального виховання засобами казки підтвердила робочу гіпотезу про те, що ефективність морального виховання засобами читання художньої літератури може суттєво підвищитися, якщо буде забезпечено реалізацію наступних педагогічних умов:

- дотримання вимог до добору творів, які забезпечують формування моральності дітей;
- стимулювання емоційно-позитивного сприймання художніх творів;
- поглиблення ідейно-художнього аналізу твору.

Здійснено аналіз динаміки рівнів моральної вихованості в дітей старшого дошкільного віку засобами казки. Як показав заключний зріз, відсотковий склад досліджуваних низького рівня моральної вихованості зменшився на 43,2%. Відсотковий склад дітей задовільного рівня – зріс на 28,4%; високого – відповідно на 14,2%. Оскільки оцінка ефективності ґрунтується на факті підвищення рівня моральної вихованості, можна зробити висновок про ефективність апробованої технології.

Отже, процес реалізації морального виховання буде ефективнішим при виконанні певних умов, що забезпечують формування і розвиток моральних цінностей дітей дошкільного віку: забезпечується певна системність у моральному вихованні дитини дошкільного віку, поєднання сімейного виховання з громадським, правильне розуміння виховних функцій материнської школи та організація аналізу результатів спільної освітньої діяльності; досягнута єдність у вихованні, здійснюваному дитячим садом і сім'єю; в якості змісту процесу взаємодії сім'ї та дошкільного закладу у розвитку дитини виступає залучення батьків у творчу спільну діяльність з педагогами та дітьми, включення дитини в ігрову, творчу, пізнавальну емоційно забарвлену діяльність, спрямовану на становлення моральної сфери дитини дошкільника; педагогізація всього виховного процесу в сім'ї та її психолого-педагогічний супровід; використанні інноваційних моделей взаємодії ЗДО і сім'ї в комплексі з традиційними формами і методами української народної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / наук. кер. А. М. Богуш; авт. кол.: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч [та ін.]. Київ, 2012. Спецвип. ж-лу «Вихователь-методист дошкільного закладу». 30 с.
2. Бех І. Д. Наукове розуміння особистості як основа ефективності виховного процесу // Дошкільна педагогіка. 2012. № 1. С. 2–6.
3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика. – Київ: Вища шк., 2007. – 542 с.
4. Васьков Б. Л. Проблема наступності у формуванні моральної свідомості дошкільників // Збірник Всеукраїнської науково-методичної конференції. Переяслав-Хмельницький : Вид-во Переяслав-Хмельницького педагогічного університету, 2014. С. 45–49.
5. Волошина В. М. Особливості організації діяльності, стимулюючої моральний вибір в поведінці дошкільників // Наукові записки : зб. наук. ст. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ, 2011. Вип. 41. С. 73–75.
6. Галян О. І. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості на етапі дошкільного дитинства // Моральна свідомість та самосвідомість особистості : [монографія] / за ред.: М. Савчина, І. Галяна. Дрогобич, 2009. С. 64–76.
7. Довга Т. Художнє слово як засіб стимулювання мислення дошкільників та молодших школярів // Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Серія : Педагогічні науки. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. Вип. 83. С. 57–60.
8. Дошкільна освіта: словник-довідник : понад 1000 термінів, понять та назв / упоряд.: К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. Запоріжжя : ЛПКС ЛТД, 2010. 324 с.
9. Дуткевич Т. В. Психологія дитяча : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 348 с.
10. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку: 2-ге вид., доп. і перероб. [програма з духовно-морального виховання дошкільників; навчально-

- методичний посібник] / Укладачі: Скрипник В. В., Сучок В. Є.; 63 ISSN 2076-586X. Вісник Черкаського університету. 2018. № 10-11 за ред. В. М. Жуковського. - Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. - 184 с.
11. Зверева І. Д., Коваль Л. Г., Фролов П. Д. Діагностика моральної вихованості цінностей дітей // Дошкільне виховання. 2015. № 9. С. 18–22.
 12. Коваленко А. Як без біди розуму навчитися : морально-етична бесіда з дітьми старшої групи за казкою Лесі Українки «Біда навчить» // Дошкільне виховання, 2017. - №2. – 40 с.
 13. Коваль Л. Г., Фролов П. Д. Діагностика моральної вихованості цінностей дітей // Дошкільна педагогіка. 2013. № 9. С. 18–22.
 14. Кравець Н. М. Залучення дітей до ситуацій морального вибору як один із шляхів гуманізації виховного процесу // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі : зб. наук. пр. Рівне : Ліста, 2011. С. 219–222.
 15. Крутій К.Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: [монографія] / Крутій К.Л. – Частина перша. Концепції, проектування, технології створення. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2009. – С. 23–27.
 16. Лебеденко Т.А. Загальнолюдські цінності в духовному розвитку особистості / Т.А. Лебеденко // Виховна робота. - 2010. - № 10. - С. 44-47.
 17. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля : навчальний посібник : У 3 ч. Ч. 2 / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста. - Київ : Видавничий дім «Слово», 2010. - 360 с.
 18. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі» / Л. В. Лохвицька. - Тернопіль : Мандрівець, 2014. - 24 с.
 19. Лохвицька Л. Моральне виховання: погляди класиків і практика сьогодення.// Дошкільне виховання, 2018.- №12. – 40 с.
 20. Методичні рекомендації до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років „Дитина» / авт. кол.: Е. В. Белкіна [та ін.]. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 400 с.

21. Павелків Р. В. Дослідження сформованості у сучасних дошкільників моральних якостей чесності і правдивості // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. / за ред.: С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. Київ, 2015. Т. 1, вип. 11. С. 132–136.
22. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці : [монограф.] / Р.В. Павелків. - Рівне : Волинські обереги, 2004. - 248 с.
23. Пивовар В. В. Особливості процесу формування моральної свідомості та самосвідомості у дошкільному віці // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2013. Т. 4, ч. 6. С. 187–192.
24. Поліщук Ю. Т. Особливості функціонування когнітивного конструкту моральної свідомості в дошкільному віці // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2012. Т. VI, вип. 6. С. 222–229.
25. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підручник. 3-є вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 447 с.
26. Сіроштан С. В. Планування роботи психолога дошкільного закладу/ Київ : Марич, 2010. Ч. 1. 140 с.
27. Теорія і практика дошкільної освіти : [кол. монографія] / [авт. кол.: З. Н. Борисова, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін. ; за заг. ред.: Г. В. Беленької, М. А. Машовець]. Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. 232 с.
28. Харитонова С. Безцінний порадник для батьків майбутніх школярів / С.Харитонова. - Київ : Шкільний світ, 2009. - 120 с.
29. Черкасова В. В. Проблема морального вибору з позицій комплексного наукового підходу // Наукові записки : зб. наук. ст. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ, 2011. Ч. 4. С. 51–60.
30. Чернега Н.С. Морально-етичне виховання дітей дошкільного віку. Адаптована програма щодо морально-етичного виховання дітей дошкільного віку / Н.С. Чернега. - Сквиря: Джерело, 2009. - 40 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета 1

Мета: з'ясувати рівень обізнаності дітей з казками.

1. Які ви знаєте казки?
2. Яка казочка найулюбленіша?
3. Що саме в ній сподобалося?
4. Чи могли б ви розповісти казку?
5. Хто розповідає вам казки?
6. Чи хотіли б ви стати принцем чи принцесою?
7. Що таке казка на вашу думку?
8. Хто є творцем (автором) казки?
9. Чому навчають казки?
10. Які магичні сили ви зустрічали в казках?
11. Чи розмовляють у казках звірі, птахи, предмети?
12. Чи зустрічали ви в казках загадки, приказки, прислів'я, вірші?

Тест «Мій вихователь»

Мета: з'ясувати ставлення дитини до дорослих.

Проведення дослідження:

Перед початком дослідження дитині дають різнокольорові аркуші паперу і запитують, який колір подобається більше, який не подобається. Після цього пропонується намалювати малюнок на тему «Мій вихователь».

Обробка даних: Малюнки дітей аналізуються з таких позицій:

- виявлення ставлення до вихователя: старанність чи неохайність малюнків; задоволення чи небажання малювати; використання фарб; місце розташування у загальній композиції; ретельність малювання ліній; ступінь віддаленості від дітей;
- сприймання дітьми різних аспектів діяльності вихователя: звертають увагу на сюжети та зміст малюнків, яким видам діяльності вихователя діти віддають перевагу;
- мотивація вибору вихователя у малюванні: порівнюють (у відповідності з віком) мотиви ставлення до вихователя.

Тест «Дитина - дитяче товариство»

Мета: з'ясувати ставлення дитини до однолітків.

Проведення дослідження: Перед початком дослідження дитині дають різнокольорові аркуші паперу і запитують, який колір подобається більше, який не подобається. Після цього пропонується намалювати малюнок, який включає 3 ситуації: зображення себе; зображення друга; зображення однолітка (експериментатор називає його ім'я, прізвище), до якого досліджуваний виявляє негативне ставлення.

Обробка даних: Малюнки дітей аналізуються з таких позицій:

- вибір кольору (жовтий, червоний, зелений асоціюються з позитивними; емоціями, коричневий, сірий, чорний з негативними); які кольори переважають;
- старанність чи неохайність малюнків; місце розташування у загальній композиції; ретельність малювання ліній;
- відображення бажань дітей у малюнках («Я намалювала Тетяні котика, вона його любить», «Займаюсь з батьком зарядкою - хочу бути сильним»);
- виявлення ставлення до однолітка за допомогою змісту малюнка, ліній, аксесуарів, деталей.

Методика «Вивчення соціальних емоцій»

Мета: з'ясувати ступінь сформованості соціальних емоцій, їх вплив на поведінку дітей.

Закінчи ситуації.

1. Маша і Світлана прибирали іграшки. Маша швидко склала кубики в коробку. Вихователь сказала: «Маша, ти зробила свою частину роботи. Якщо хочеш, іди пограйся або допоможи Світлані». Маша відповіла. Що Маша відповіла? Чому?
2. Петрик приніс нову іграшку — самосвал. Всім дітям хотілось погратися нею. Раптом до Петрика підійшов Сергійко, вихопив машину і почав гратися. Тоді Петрик Що зробив Петрик? Чому?
3. Катя і Олена грали у п'ятнашки. Катя втікала, Олена доганяла. Раптом Катя впала. Тоді Олена... Що зробила Олена? Чому?
4. Таня і Оля грали в «доньки-матері». До них підійшов маленький хлопчик і попросив: «Я теж хочу гратися». «Ми тебе не візьмемо, ти ще маленький» - відповіла Оля. А Тетяна відповіла... Що? Чому?
5. Коля грав в «лошадку». Він бігав і кричав: «Но, но, но!» В сусідній кімнаті мама клала спати його маленьку сестричку спати. Дівчинка не могла заснути і плакала. Тоді мати підійшла до Колі і сказала: «Не кричи будь ласка. Світлана ніяк не може заснути». Коля їй відповів... Що відповів Коля? Чому?
6. Тетяна і Антон малювали. До них підійшла вихователька і сказала «Молодець, Тетяна, твій малюнок вийшов дуже гарний». Антон теж подивився на Танін малюнок і сказав... Що сказав Антон? Чому?
7. Сашко гуляв біля будинку. Він побачив маленьке кошеня, яке дрижало від холоду і жалісно нявчало. Тоді Сашко... Що зробив Сашко? Чому?

Обробка даних за схемою:

1. Як дитина ставиться до однолітків (байдуже, позитивно, негативно). Чи віддає комусь перевагу, чому?
2. Чи надає комусь допомогу, з якої причини (за власним бажанням, за проханням однолітка, дорослого); як він це робить (з задоволенням, допомога дієва, без задоволення, формально, починає допомагати з ентузіазмом, проте швидко набридає).
3. Чи проявляє почуття обов'язку по відношенню до однолітків, тварин, дорослих, в чому воно виражається яких ситуаціях .
4. Чи помічає емоційний стан іншого, в яких ситуаціях, як на це реагує.
5. Чи проявляє турботу по відношенню до однолітків, молодших, тварин і як (постійно, час від часу, епізодично). Що спонукає турбуватися про інших, в яких діях виражається ця турбота?
6. Як реагує на успіх і невдачі ровесників (байдуже, реагує адекватно, реагує неадекватно, заздрить успіхам іншого, радіє його невдачам).

При обробці результатів серій особлива увага звертається не тільки на правильність відповіді дитини, але й на її мотивацію. Зіставляють дані спостереження й експерименту. Роблять висновки про сформованість емоцій, їх вплив на поведінку дітей.

Додаток Д

Дидактична гра «В гостях у казки»

Мета: розширити та закріпити знання дітей про казку, героїв, та їх імена. Вдосконалювати вміння дітей описувати предмет, розпізнавати його за описом, розвивати монологічне мовлення, мислення, увагу, активізувати словник дітей.

Обладнання: картка – будинок із зображенням казкових героїв; загадки, прислів'я, фішки.

Хід гри: Кількість учасників 7-9 дітей.

На запитання вихователя дітям необхідно:

1. Знайти правильну відповідь.
2. Описати предмет.
3. Відгадати на назвати предмет.

Загадки

1. На городі виростала, Сили набирала, Непомітно, дуже швидко, Великою стала. Став тут дід усіх гукати Та красуню рвати. А цю казку, діти, ви Встигли відгадати? («Ріпка»)

2. Підробив він голосок, Став малим співати. Здогадалися вони: Вовк — не наша мати. («Вовк і семеро козенят»)

3. На сметані змісили, На вікні охолодили, Круглий бік, скок-скок — Покотився... (Колобок)

4. Вигнав дід козу із хати — Та й пішла вона блукати: Всі козу ту виганяли, Рак козуню ущипнув, Зайцю хатку повернув. («Коза-дереза»)

5. Маленьке, сіреньке, Біди наробило, Щось біле кругленьке Хвостиком розбило. Сумує бабуся і плаче, Дідусь витирає сльозу, А курочка кудкудаче: «Я вам золоте принесу!» («Курочка Ряба»)

6. Я — бичок-беремлячок, Солом'яний у мене бочок. Із соломи дід зробив, Бік смолою засмолив. (Солом'яний бичок)

7. Знайшов півник колосок,
Змолот борошна мішок.

Спик негайно у печі

Пиріжки та калачі.

Мишенят не пригощав,

Бо жоден з них не помагав. («Колосок»)

8. По лісу дід ходив, і її там загубив. Та добрі звірятка ,зробили з неї хатку.
(Рукавичка)

9. Двоє ціле літо гуляли ,танцювали та співали. А як вовка злякались до
третього сховались. (Троє поросят)

Скажи правильно:

1. Які казки проживають на другому поверсі ?

2. Назви казку , яка проживає під Колобком

3. Назви сусідів казки «Коза – дереза»

4. Яка казка проживає зліва від «Вовка і 7козенят» ?

5. Хто проживає над Півником та Мишенятами ?

6. Хто проживає з права від Солом'яного бичка? Як звали півника в казці «
Колосок»? (Голосисте горлечко)

7. Розкажи про героїв казки яка проживає під казкою « Коза – дереза»

Вправи на увагу :Накрій фішкою –

1. ...казку де герой має гострі зуби та сіре забарвлення.

2. ... казку в якій герой має довгі вуха .

3. ...казку де головний герой має круглу форму.

4. ... казку де герої працювали разом .

5. ... казка в якій є дід.

6. ... казка в якій є мишка .

7. ... казку в якій герої ледачкували .

8. ... казку в якій герої вчинили хитро.

9. ...казку в якій герої : били не розбили, бігла ,махнула , впало , розбилось ,
плачуть , заспокоїла.

10. ... наказала , пішла , принесла , заспівала , підслухав , скував , обдурив , з'їв.

11. ...спекла , поставила , втік , покотився , зустрів , заспівав , з'їла .

Дай відповідь на запитання:

1. В чий будиночок забралася Коза-Дереза? (Зайчика)
2. Кого зробив дід із соломи? (Бичка)
3. Кого купив дід на базарі за три копи? (Козу-Дерезу)
4. Хто прогнав Козу-Дерезу із зайчикової хатки? (Рак)
5. Назвіть улюблене взуття діда з казки Коза-Дереза? (Червоні чоботи)
6. Кого в казці «Рукавичка» називали іклан? (Кабана)
7. Кого зустрів Колобок у лісі?
8. Кого спіймав солом'яний бичок ?
9. Скільки тварин тягло ріпку ? (3)
10. На яку геометричну фігуру схожий колобок? (Коло)
11. Яким по порядку вліз у рукавичку Зайчик? (Третій)
12. Що пік півник у казці « Колосок»? (Пиріжки)
13. Як звати трьох поросят ?(Ніф – ніф , Нуф – нуф , Наф – наф)
14. Скільки звірів упіймав бичок? (4)

До якої казки прислів'я .

1. Будеш трудиться — будеш кормиться.
2. Де руки й охота, там скоро робота.
3. Коли почав орати, то у сопілку не грати!
4. Лежачого хліба ніде нема.
5. Нова хатка — нова гадка.
6. Не рахуй овець в череді, а рахуй в загороді.
7. В лиху годину пізнаєм вірну людину.
8. Добро не лихо, ходить у світі тихо.

Висновки. Підсумкова бесіда. Запропонувати дітям розказати про героя казки який сподобався найбільше і чому?

Вправа "Допоможи пригадати казку".

1. Ведмідь цілий вулик меду приніс. А незабаром лисичка принесла курей, гусей — усякої птиці; зайчик понаносив стрічок, сережок, намиста доброго,.. ("Солом'яний бичок").
2. Другого дня знову пішли дід і баба по гриби. Приходять додому, аж у них і варенички зварені, і пиріжки стоять на віконці. Вони знову до сусідів. — Чи не бачили кого? ("Кривенька качечка").
3. — Ні, дідусю, я й не пила, я й не їла: тільки бігла через місточок, ухопила кленовий листочок, бігла через гребельку, вхопила водиці крапельку, — тільки й пила, тільки й їла! ("Коза-дереза").
4. Вона залазить йому на спину, вмощується та так стогне. От вона їде та все приказує: — Битий небиту везе! Битий небиту везе! ("Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат").
5. Ведмідь як побачив, що кіт лізе до нього, почав вище лізти по дереву, та до такого доліз, що й дерево не здержало - так він додолу впав — гуп! Та просто на вовка, — мало не роздавив сердешного. Як схопляться вони, як дременуть, то тільки й видно; а заєць і собі за ними — забіг не знати куди... А потім походились та й кажуть: — От, який малий, а тільки-тільки нас усіх не поїв! ("Пан Коцький").
6. ... він зажурився, а далі зробив собі бандурку, узяв мішок і молоток і пішов до лисиччиної хатки, — сів і заграв:

А в лиски-лиска новий двір,

Чотири дочки на вибір,

П'ятий Пилипко.

Пилипко — липко,

Вийди на двір — подивись;

Як бубни бубнять,

Як сурми сурмлять — погляди! ("Котик і півник")

Додаток Е

